

Магістр 2 року навчання
факультету економіки і права ХНЕУ

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗГЛЯДУ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. Здійснено синергетичний підхід до розгляду сутності соціально-психологічного клімату, описано можливості та складності синергетичного аналізу клімату, що обумовлено специфічністю даного явища.

Аннотация. Осуществлен синергетический подход к рассмотрению сущности социально-психологического климата, описаны возможности и сложности синергетического анализа климата, которые обусловлены специфичностью данного явления.

Annotation. This article presents the synergetic approach to the nature of socio-psychological environment, and describes the opportunities and challenges of synergetic environment analysis, which is caused by the specificity of the phenomenon.

Ключові слова: соціально-психологічний клімат, синергетика, синергетичний аналіз, біфуркація, флуктуація, аттрактор, ентропія.

Панівний підхід до управління складноорганізованими системами ґрунтується на лінійному уявленні про їх функціонування. Згідно з цим уявленням, результат зовнішнього керуючого впливу є однозначним і передбачуваним наслідком докладених зусиль [1]. Чим більше зусиль, тим більше повинна бути віддача. Світ пов'язаний жорсткими причинно-наслідковими ланцюжками. Іншими словами, мова йде про механістичну картину світу і механіцизм як метод, який розглядає світ як гігантський механізм, а окремі об'єкти і процеси – як деталі цього механізму [1]. Але соціально-психологічний клімат (СПК) – це та система, яка ніколи не перебуває в стійкому, рівноважному стані, тому будь-які спроби розглянути її в руслі механістичного світогляду приречені на провал.

Зазначене твердження зумовило актуальність обраної теми. Двадцять перше століття є часом пошуку нових методик у дослідженні гуманітарних наук. Зокрема, все частіше в гуманітарних дослідженнях можна зустрітися з синергетичним підходом до опису якогось явища, а іноді навіть ознайомитися з синергетичним аналізом такого. Це пов'язано з тим, що багато явищ, які не відносяться до галузі вивчення природничих наук, проявляють ті ж або подібні властивості, що й системи, що підпадають під сферу природознавства. У даному випадку мається на увазі, що синергетика спочатку застосовувалася і продовжує застосовуватися, в основному, в точних науках – фізиці, хімії, біології тощо. Проте через якийсь час після появи синергетики як особливого підходу було відмічено (в тому числі, й автором статті), що більшість процесів, які відбуваються в суспільстві як соціальній системі, нагадують природні процеси, які вивчає синергетика. Так, наприклад, автором було помічено певну схожість між змінами в структурі соціально-психологічного клімату (СПК) унаслідок якихось чинників і появою комірок Бенара в шарі в'язкої рідини з вертикальним градієнтом температури. Це один із численних прикладів аналогій, які можна привести при спробі порівняння явищ, досліджуваних природними і гуманітарними науками. Можливість проведення такого роду аналогій відкриває великі перспективи для досліджень у суспільних і гуманітарних науках. Дослідники мають можливість розгляду відомих, здавалося б, процесів у зовсім новому, іншому аспекті. Більше того, розкриття сутності явищ з точки зору синергетичного підходу дозволить провести синергетичний аналіз цих явищ, який використовує складний математичний апарат, а тому цілком може вважатися обґрунтованим. У даній статті автор обмежується синергетичним підходом до сутності конкретного явища.

Також актуальність теми зумовлена й тим, що синергетичним аналізом у суспільних науках займалося зовсім небагато дослідників. Цирендоржієва Д. Ш. [2] розглядає можливість застосування синергетики до аналізу соціальних процесів. Але об'єкт статті має досить "розмитий" характер, не уточнюється, які саме соціальні процеси можуть таким чином досліджуватися, а категоріальний апарат синергетики має суто описовий характер, без прикладу на конкретному явищі. Досить часто основи синергетики використовуються у політиці [1; 3], в конфліктології. Та й ці дослідження не виходять за рамки теоретичного описання явищ з точки зору синергетики. Що стосується соціально-психологічного клімату, то досліджень у цій галузі в літературі не представлено взагалі. Тому автор вбачає цікавим здійснити синергетичний підхід до цієї категорії.

Зазначене зумовило мету статті, яка полягає в детальному розгляді сутності СПК, який базується на ствердженні, що соціальний клімат представляє синергетичну систему.

Найпершим етапом цього дослідження має стати доказ того, що до розуміння сутності СПК застосований саме синергетичний підхід.

Синергетика – міждисциплінарний науковий напрям, що вивчає зв'язки між елементами структури, які утворюються у відкритих системах завдяки інтенсивному обміну речовини та енергії з навколишнім середовищем у нерівноважних умовах, де спостерігається узгоджена поведінка підсистем, у результаті чого зростає ступінь їх

Синергетичний підхід – сукупність принципів, основою якої є розгляд об'єктів як систем, що самоорганізуються:

1) об'єкти – це складні відкриті нелінійні системи, що розвиваються (відкритість означає здатність до обміну енергією, речовиною, інформацією з зовнішнім середовищем, а нелінійність означає наявність багатьох випадкових напрямів розвитку, обумовлених внутрішніми або зовнішніми випадковими впливами) [4];

2) самоорганізація системи починається з хаосу, тобто нестійкості, коли в існуванні системи можливі флуктуації (коливання) – відхилення від середніх значень процесів, що характеризують систему [4];

3) існують альтернативні шляхи розвитку системи, які формуються в точках біфуркації (роздвоєння) – точках вибору траєкторії (стратегії) подальшого розвитку [4];

4) траєкторія подальшого розвитку – це аттрактор. Під аттрактором у синергетиці розуміють відносно стійкий стан системи, який ніби притягує до себе всю безліч траєкторій системи, що визначаються різними початковими умовами. За аттракторами стоять візуальні образи "воронки", які згортають, втягують в себе безліч траєкторій, зумовлюють хід еволюції системи на ділянках, навіть віддалених від безпосереднього "жерла" такої "воронки" [5, с. 37].

Слід зазначити, що дослідження такої неоднозначної категорії як СПК за своєю природою не піддається стандартизованому аналізу шляхом використання налагодженого математичного апарату або прикладних комп'ютерних програм. Більш того, воно може проводитися з найрізноманітніших точок зору: клімат може розглядатися як явище (очевидне при поєднанні людей у групу), процес (що незупинний у часі та динамічно змінюється), діяльність (сукупність дій усіх членів колективу, які можуть призводити до динамічних змін або, навпаки, посилювати застій) тощо. Автор розглядає СПК з власної точки зору – як складну відкриту динамічну систему з певним переліком властивостей і описує ці властивості у контексті принципів синергетичного підходу:

1) СПК – це відкрита нелінійна система, яка постійно розвивається;

2) система СПК характеризується складністю; її можна описати схематично, але при більш детальному розгляді вона становить не менш складну структуру, ніж здавалося на перший погляд;

3) СПК утворюється шляхом самоорганізації, за рахунок узгодженої взаємодії безлічі елементів, які її складають – людей;

4) самоорганізація СПК починається з ентропії, хаосу, коли в існуванні системи можливі коливання (наприклад, конфлікти);

5) існують альтернативні шляхи розвитку клімату, які формуються в точках біфуркації, де рівень ентропії максимальний. Опинившись в точці біфуркації, СПК так чи інакше зміниться – в кращий або гірший бік. Зазвичай точка біфуркації має кілька гілочок аттрактора – стійких режимів роботи, по одному з яких піде система. Після "проходження" по аттрактору рівень хаосу знову знижується, СПК знову нормалізується, але вже у вигляді якісно нової системи.

Дотримання цього принципу на практиці становить найбільшу складність. Для соціальних систем і людей аттракторами, які визначають траєкторії розвитку, можуть бути обрані ними цілі. Правда, нерідко виявляється, що прагнення до певної мети приводить до зовсім несподіваного результату, що кошти, спрямовані на досягнення мети, можуть цю мету змінювати та ін. [6]. Мова йде про так звані "дивні аттрактори" – шляхи проходження системи, які неможливо передбачити, незважаючи ні на який вплив на неї. Дійсно, керівник може зробити все можливе для нормалізації СПК і бути впевненим, що це подіє, але виявляється, що соціальна напруженість зростає ще більше. Тобто найчастіше еволюція СПК як нелінійної системи непередбачувана.

Варто розглянути дієвість цих складних властивостей на візуалізованому прикладі клімату абстрактного підприємства (рисунок).

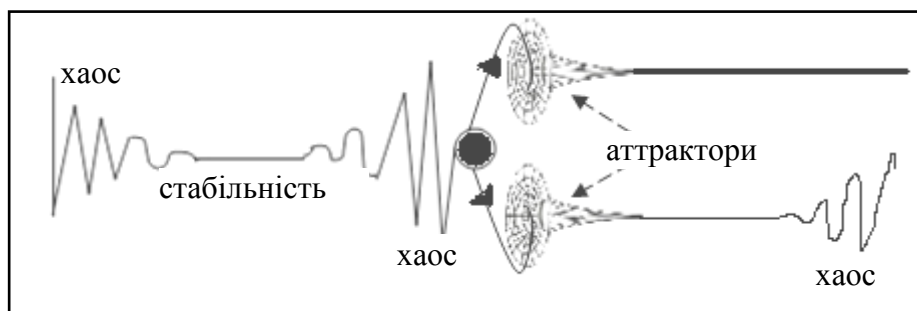


Рис. Розвиток СПК на підприємстві з точки зору синергетичного підходу

З появою підприємства певна кількість людей отримала там роботу. Усі вони були новачками, не пристосованими як до нової роботи, так і до нового колективу (явище ентропії). Одразу ж почався процес адаптації (з точки зору синергії – процес самоорганізації, тобто упорядкування елементів одного рівня в системі). Після закінчення цього процесу підприємство вийшло на нормалізований стабільний рівень – до першого непорозуміння. Поява конфлікту викликала флуктуацію, знову підвищивши рівень ентропії у розвитку СПК і перемістивши його в точку біфуркації (точку прийняття рішення – наприклад, звільнити чи залишити працівника). Подальші дії характеризуються двома сценаріями (аттракторами) (на рисунку автор зобразив їх у якості "воронки") – звільнення або вибачення працівника. Який би сценарій не був обраний, колектив вже ніколи не буде таким, як раніше. Після прийняття якогось управлінського рішення СПК знову повернеться до стабільного стану.

Автор вважає необхідним звернути увагу на такий момент. Як вже зазначалося, в даній статті наведено саме синергетичний підхід (не аналіз) до розгляду явища СПК. Різниця полягає в глибині дослідження явища. Так, підхід у даному випадку передбачає опис явища з використанням категоріального апарату, коректність якого доведена на конкретному прикладі. Аналіз же передбачає прогнозування, відстеження та розгляд факторів, що впливають на СПК, стан СПК як системи до/в результаті впливу цих факторів, і, на думку автора, найголовніше – обґрунтований аналіз

"дивних" аттракторів та "слабких місць", що дозволили якимось факторам спричинити біфуркації. І. Пригожин та І. Стенгерс зазначали: "Якщо флуктуація стає некерованою, це ще не означає, що неможна локалізувати причини нестійкості, викликані посиленням флуктуацій" [7, с. 238].

До того ж, синергетичний аналіз передбачає використання математичного апарату. Але на жаль, у даний момент стосовно гуманітарних наук він майже не розвинений. Скоріше за все, саме з цієї причини абсолютна більшість досліджень має описовий характер, крім того, недостатньо детальний.

Тому автор не рекомендує використовувати поняття "синергетичний аналіз" без обґрунтованих підстав. Досить змістовна та небезпідставна критика робіт, автори яких припустилися цієї помилки, наведена в статті Губіна А. В. [8]. Для автора ця стаття у період дослідження відіграла роль своєрідного "маяка", який дозволяв мислити тільки в чітко окреслених рамках та не використовувати ті елементи синергетичної концепції, які насправді недоречні в конкретному випадку.

Отже, слід підкреслити, що використання основ синергетики у сфері філософії, соціології та психології почалося відносно недавно – у 90-х роках ХХ ст. [2, с. 79], тому розгляд явища СПК з цієї точки зору є досить цікавим. Крім того, такий підхід дає терени для розробки нових аспектів аналізу клімату.

Основна корисність наведеного аналізу полягає в тому, що на базі запропонованого автором підходу, який надає певний категоріальний апарат саме для СПК, можливо буде провести синергетичний аналіз – у перспективі, коли математичний апарат синергетики для суспільних та гуманітарних наук буде розроблений на достатньому рівні.

Наук. керівн. Лаптев В. І.

Література: 1. Синергетический подход к анализу и управлению электоральным поведением [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://knowledge.allbest.ru/psychology/3c0b65635a2ad78b4c43b89521216c37_0.html. 2. Цырендоржиева Д. Ш. Динамика общества: синергетический анализ / Д. Ш. Цырендоржиева // Известия Томского политехнического университета. – 2010. – № 6 – С. 79. 3. Рогожкин М. В. Частная практика политического анализа [Электронный ресурс] / М. В. Рогожкин. – Режим доступа : <http://elephant13.com/book/>. 4. Некрасов С. И. Синергетический подход [Электронный ресурс] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова // Философия науки и техники. – 2010. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary/906/word/sinergeticheski-podhod>. 5. Асланов Л. А. Культура и власть. Философские заметки. Кн. 1 / Л. А. Асланов. – М. : ИТРК, 2001. – 496 с. 6. Аттракторы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ideationtriz.com/ZZLab/Nonlinear_phenomenon/Attractors.htm. 7. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : УРСС, 2003. – 310 с. 8. Губин В. Б. Псевдосинергетика – новейшая лженаука [Электронный ресурс] / В. Б. Губин // В защиту науки. – Наука, 2006. – С. 90–97. – Режим доступа : <http://norg.narod.ru/Files/zam/Bulletin1.pdf>.